

MOĞOL TARİHİNİN TEMEL LATİNCE KAYNAKLARI ÜZERİNE

ALTAY TAYFUN ÖZCAN**

Makale Gönderim Tarihi
01.05.2020

Makale Kabul Tarihi
31.05.2020

Öz: Her ne kadar Avrupa Moğollarla çok geç bir tarihte yüz yüze gelmişse de Latin kaynakları Moğol tarihi için önemli bir mevki elde etmiştir. Dahası Latince kaynaklar Farsça ve diğer dillerde kaleme alınan daha başka kaynaklara göre hem daha çeşitli türdedir hem de çok daha canlı tasvirlerle sahiptirler. Bununla birlikte Türk tarihçilerinin Moğol tarihi ile ilgili daha çok doğu kaynak dillerinde kaleme alınmış kaynaklara odaklandıkları ve Latin kaynaklarını ikinci plana attıkları bir gerçektir. Ancak son yıllarda bu durumun değiştiği ve Moğollarla ilgili Latince kaynakların öneminin artarak hak ettiği bir seviyeye yükseldiği görülmektedir. Bu ilginin önümüzdeki on yıllarda daha da gelişeceği anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın kaleme alınmasının nedenlerinden birisi bu muhtemel gelecek karşısında tarihçilere Moğol tarihini alakadar eden Latince temel kaynakların neler olduğu hususunda bir çerçeve çizmektedir. Öte yandan inceleme, ülkemizde ilerleyen yıllarda hangi Latince kaynakların öncelikli olarak çevrilmesi hususunda tarihçilere bir rehber olarak kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Latince Kaynaklar, Avrupa, Seyahatname.

¹ Bu çalışma 16–17 Mayıs 2018’de İstanbul’da gerçekleştirilen *Türk–Moğol Tarihi Çalıştay*nda aynı adla sunulmuş tebliğin gözden geçirilmiş ve aradan geçen zamanda yapılan incelemelerin de eklenerek güncelleştirildiği hâlidir.

**Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID:0000000264049711. altayfun@gmail.com.

On the Primary Latin Sources of the Mongol History

Abstract: Although Europe faced with the Mongols lately, Latin sources gained a very important position for the Mongol history. Moreover, Latin sources are both more diverse and have more vivid descriptions than other sources written in Persian and other languages. However, it is a fact that Turkish historians focused on the sources written in eastern languages and put Latin sources at the second plan about the Mongol history. But, it has been observed that his situation started to change in recent years and the importance of the Latin sources about Mongol history has increased to a level that they deserve. It is understood that this interest will develop further in the coming decades. One of the reasons for this study is to draw a framework about Latin sources concerned with Mongol history for historians in the face of this possible future. On the other hand, this study was written as a guide to historians about which Latin sources should be translated as priority in our country in the coming years.

Keywords: Mongols, Latin sources, Europe, Itinerary.

Giriş

Günümüz tarihçiliği yeniden bir kabuk değiştirmenin evresindedir. Artık yazarlar, kaynak metinlerde aktarılanları sadece basit düzeyde kalan “kaynak tenkidi” gibi süzgeçlerden değil, aynı zamanda kaynaklarda aktarılan bilgilerin ne derecede propaganda özelliği taşıdığına, kaynak yazarının “o” ifade ile aslında okuyucusuna ne gibi bir “mesaj” vermeye çalıştığına veya “neyin propagandası”nı yaptığına odaklanmaktadırlar. Öyle görünüyor ki bu yeni bakış açısı, klasik düzeyde kalmış olan tarihçilikleri ilerleyen yıllarda bir sınavla karşı karşıya bırakacaktır. Ancak elbette şunu ifade etmek gerekir ki, bu yeni bakış açısı arkasında derin bir tarih incelemeleri geçmişine sahiptir. Bunun en önemli yönü, kaynak metinlerin batı dillerine çevrilmiş olması, arda kalanların da süreç içerisinde çevrilmeye devam etmesidir. Reşidüddin’in, Cuveyni’nin veya Cüzcani’nin eserlerinin çevirilerinin –tam veya kısmî olarak– ülkemizde ancak son zamanlarda yayınlanmasına karşın batı dillerinde durum çok farklıdır. Bugün artık Türk ve Moğol tarihçiliğinin

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

istikameti bir yandan batıda gelişen bu tarihçilik anlayışına hızla adapte olmak, bir yandan da hızla ana kaynakların dillerine çevrilmesine katkıda bulunmak olmalıdır. Elbette bir yekûn olarak bu iş çok zordur. Nitekim Türk tarihinde olduğu gibi Moğol tarihi ile ilgili kaynaklar da çok dillidir ve Arapçadan Farsçaya, Çince'den Rusçaya, Grekçeden Latinceye ve Ermeniceden Gürcüceye varıncaya dek pek çok dile yayılmıştır. Ancak bunlar arasından bilhassa Latince kaynakları diğerlerinin önüne geçiren bazı özellikleri vardır.

Latince kaynakları yine Moğollarla ilgili bilgi veren kaynaklardan farklılaştıran hususlardan en önemlisi, diğer dillerde kaleme alınan eserlerin tamamı birer vakanüvis eseri olmasına karşın Latince kaynakların seyahatnameler, mektuplar, resmî evraklar, raporlar gibi birbirinden farklı özelliği olan alt kümelere ayrılmasıdır. Bunlardan Moğollar arasında zaman geçirmiş kişiler tarafından kaleme alınan seyahatnameler bilhassa önemlidir. Zira, diğer kaynaklarda Moğollara giden kimselerin hatıraları sadece kısa bir takım bilgilerle geçiştirilirken Latince seyahatnameler zengin tasvirleri, canlı gözlemleri ile dikkat çekicidir ve insanî dokuya sahiptir. Bu ve bunun gibi önemli yönlerine karşın, ülkemizde Moğol tarihi ile ilgili Latince kaynakların birkaçı hariç pek bilinmediği dikkati çeker. Hatta bu konularda çalışma yapanların bile aslında çokça faydalanması gereken bu kaynak gurubunu ihmal ettikleri ve bundan ötürü de çalışmalarını zedeledikleri bir gerçektir. Elbette bu durum sadece Moğol tarihi ile ilgili bir durum olmayıp, diğer dallar için de geçerlidir ve bu yönü ile Latince kaynaklar bir Pandora kutusu gibi bilinmezliklerle dolu bir şekilde uzmanların önünde durmaktadır.

Moğol tarihinin Latince kaynakları denilince karşımıza 1220'li yılların hemen başından 1660'lara kadar uzanan geniş, ancak bir o kadar da dağınık bir literatür çıkmaktadır. Bu büyük evre içerisinde Moğollar ile alakalı konuları içeren mektuplar, emirnameler ve raporlar yanında çok önemli de eserler de kaleme alınmıştır. Söz konusu mektuplar ve emirnameler çeşitli külliyatlar içerisinde neşredilmiştir. Mesela Papa IX. Gregorius'un ve Papa IV. Innocentius'un emirnamelerini içeren belgeler kendi şahsi evrakları içerisinde neşredilmiş oldukları¹

¹ *Acta Honorii III et Gregorii IX*, ed. A Tautu, Rome 1950; *Acta Innocentii IV*, ed. T.T. Haluscynskyj, M.M. Mojnar, Romae 1962. Bu eserler elimde bulunmamaktadır.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

gibi *Fontes Rerum Germanicum*, *Monumenta Germaniae Historica*, *Monumenta Hungariae Historica*, *Monumenta Poloniae Historica*, *Monumenta Poloniae Vaticana*, *Vetera Monumenta Historica Hungaria Sacram Illustrantia* gibi çok ciltli külliyatlar içerisinde de gerek Papalık ve gerekse çeşitli bürokratlar ile daha başka kimselerin evrakları yayınlanmıştır. Bu mektuplar arasından bazıları 1981’de Karl-Ernest Lupprian tarafından *Die Beziehungen der Papste zu islamischen und Mongolischen Herrschern im 13. Jahrhundert anhand ihres Briefwechsels* başlıklı incelemede ayrıca neşredilmiştir. Bunlar arasında dikkat çekici mektuplardan birisi Papa IV. Aleksandr’ın Berke Han’a gönderdiği bir mektuptur². Ancak yine de bu eser içerisine alınmamış daha pek çok evrak vardır. Mesela Berke Han’ın Macar Kralı IV. Bela’ya gönderdiği bir heyet ve çok daha ilgi çekici Latince evraklar, yukarıda adları gösterilen külliyatlardan birisi içerisinde yer almaktadır. Bütün bunlar, zamanındaki siyasi durum çerçevesini de içerecek şekilde teker teker ele alınmayı beklemektedir.

Latince belge koleksiyonları içerisinde bulunan Moğollarla ilgili evrakın siyasi tarih açısından taşıdığı tüm önemine karşın, Moğol tarihi ile alakalı Latince kaynaklar denilince akla ilk önce seyahatnameler gelmektedir. Bunlar arasında bilhassa da Plano Carpinili Johannes ile Rubruklu Willem’in eserleri, sadece Moğol tarihi uzmanlarının değil, diğer konularda çalışan uzmanların bile adlarını duydukları seyahatnamelerdir. Gerçekten her iki eserin de, Moğol tarihi kaynakları içerisinde önemi haizdir. Bu husus en iyi şekilde, Moğol tarihinin pek çok konusu üzerinde kalem oynatma yeterliliğini her zaman pek iyi şekilde göstermiş olan B. Spuler’in şu sözleri ile kendisini gösterir: “*İlhanlılar devleti için böyle haberlere sahip olamadığımızda da esefleniriz. Şark yazarlarının cılız haberleri ve diğer haberlerle karşılaştığımız zaman bu iki eserin mükemmelliği her defasında meydana çıkmaktadır*”³.

Taşıdığı bu öneme karşın Plano Carpinili Johannes ile Rubruklu Willem’in eserlerinin bugün Türkçe çevirileri, Latince orijinallerinden değil, Latince’den Almancaya veya İngilizceye

² Bu eserin genel bir tanıtımı için bk. P. Jackson, “Karl-Ernest Lupprian, Die Beziehungen der Papste zu Islamischen und Mongolischen Herrschern im 13. Jahrhundert anhand ihres Briefwechsels”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 45/ 3, 1982, s.590.

³ B. Spuler, *İran Moğolları*, çev. C. Köprülü, TTK yay., Ankara 2011, s.26.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

tercümelerinden yapılmışlardır⁴. Elbette çevirildikleri ilk zamanlarda ciddi bir eksikliği kapatsa da her iki eserin de Latince yeni çevirilerinin yapılması ve titiz bir şekilde notlandırılarak neşredilmesi gerekir. Moğol tarihinin Latince kaynaklarından olup doğrudan orijinal dillerinden tercüme edilmiş kaynaklara bakıldığında karşımıza iki eser çıkar. Bunlardan ilki Erendiz Özbayoğlu tarafından tercüme edilen Saint Quentinli Simon'un eseri⁵, diğeri ise Altay Tayfun Özcan tarafından çevrilen Korykoslu Hayton'un eseridir⁶. Diğer taraftan Altay Tayfun Özcan *Moğollar Avrupa'da* başlığı altında Moğolların Avrupa hareketleri sırasında hadiseler içerisinde bulunup bunları aktaran Torre Maggioreli Roger'in *Carmen Miserabile* adlı eseri⁷ ile Splitli Toma'nın kroniği içerisinde Moğollarla alakalı başlıkları⁸ ve Julian'a ait bir mektup ile onun seyahati ile alakalı bir raporu⁹ Türkçeye çevirmiştir. Bu eserlerden daha kısa olmak üzere Parisli Matthew tarafından kaleme alınan *Chronica Maiora* içerisindeki Moğollarla ilgili kısımlar da yine Altay Tayfun Özcan tarafından çevrilmiş ve bir makale içerisinde yayımlanmıştır¹⁰.

⁴ *Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)*, çev. E. Ayan, Gece Kitaplığı yay., İstanbul 2014; Wilhelm von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, çev. E. Ayan, Ayrıışığı Kitapları, İstanbul 2001; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, ed. P. Jackson, D. Morgan, çev. Z. Kılıç, Kitap yay., İstanbul 2010.

⁵ Simon de Saint Quentin, *Bir Keçiğin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. E. Özbayoğlu, Daktav yay., Antalya 2006.

⁶ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, Latince'den çeviren ve notlandıran A.T. Özcan, Selenge yay., İstanbul 2015.

⁷ "Torre Maggioreli Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", *Moğollar Avrupa'da*, Hazırlayan, Çeviren ve Notlandıran A.T. Özcan, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s.135-218.

⁸ "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", *Moğollar Avrupa'da*, Hazırlayan, Çeviren ve Notlandıran A.T. Özcan, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s.89-131.

⁹ Her iki metin şuradadır: "Macar Papaz Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler", *Moğollar Avrupa'da*, Hazırlayan, Çeviren ve Notlandıran A.T. Özcan, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s.51-85. Julian'ın mektubu daha önce A.T. Özcan tarafından bir makale olarak ele alınmıştı. Bk. A.T. Özcan, "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXIX/S.48, 2010, s.89-99.

¹⁰ A.T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", *Tarih Okulu*, S. XVI, 2013, s.23-77. Bu kronikteki Moğollara yönelik algi ile ilgili olarak ayrıca şu incelemeye de bk. A.T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğol İmajı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXVII/II, 2012, s.427-458.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

Moğollarla ilgili bu tür eserlerin Türkçeye çevrilmesi işinin ilerleyen yıllarda daha da artacağı beklenmektedir. Nitekim son birkaç yıldır Moğollarla Avrupa arasında kurulmuş ilişkilerle ciddi bir ilginin gösterilmeye başlandığı ve birbiri ardında çeşitli araştırmacıların bu konulara yöneldikleri görülmektedir. Elbette bu ilginin kendisini öncelikle Latince öğrenmeye çalışmakla ve ortalama düzeyde de olsa kaynakları takip edebilecek seviyeye gelmekle donatması gerekir. Bugün Moğol tarihi ile ilgili Latince kaynakların bolluğu ile Türkçe literatürde bunlarla ilgili çalışmaların azlığı arasındaki tezat, bu sahada inceleme yapmak isteyen meslektaş adaylarını kuşkusuz ki cesaretlendirmelidir. Biz burada bir ölçüde böylesi bir gayrete girişmek isteyecek araştırmacılara öncelikle nelerin ele alınması gerektiği hususunda bir çerçeve çizmeye çalışacağız.

Moğollarla ilgili ilk Latince kayıtlar 1221'de Moğolların Harezmsah Sultanlığına düzenledikleri saldırı haberleri ile karşımıza çıkmaktadır¹¹. Bunu, birkaç yıl sonra, Cebe ve Subetay'ın saldırdıkları Gürcistan'dan Papa III. Honorius'a gönderilen Latince mektuplar takip etti¹². 1236'da ise karşımıza Moğollarla ilgili ilk detaylı tasvir ortaya çıktı. Macar Papaz Julian'ın gördüklerine dayanan bu raporun Papalığa ulaşması bir anda büyük bir korkunun da ortaya çıkmasına neden oldu. Zira burada, Moğolların sadece Rusya sınırında kalmakla yetinmek istemedikleri ve daha da batıya yürümek istedikleri aktarıyordu¹³. Gerçekten de hadiseler Julian'ın aktardığı gibi oldu. Moğollar 1241 sonlarında Avrupa sınırlarına dayandılar.

Moğolların Avrupa'daki saldırıları ile ilgili üç önemli eser bulunmaktadır. Bunlardan birisi, Split Piskoposu Toma'nın kaleme aldığı *Historia Salonitanorum atque Spalatınorum Pontificum* (Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi) adlı eseridir. Kaynakta Moğolların Avrupa'ya ulaşmaya dek yürüttükleri faaliyetler, Macarlarla mücadeleleri ve Balkanlardaki harekâtları hakkında olduğu kadar Moğolların askeri kabiliyetleri ve

¹¹ Söz konusu haberler ile ilgili olarak bk. J. Richard, "The Relatio de Davide as a Source for Mongol History and the Legend of Prester John", *Proceedings of the 35th Permanent International Altaistic Conference*, Taipei 1993, s.417-429; R. Hautala, "Latin Sources' Information About the Mongols Related to Their Re-Conquest of Transcaucasia", *Zolotoordnskoie Obozrenie*, No. 3/ 2015, s.7-9.

¹² Bu mektuplar ile ilgili olarak bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, Pearson-Longman Press, Harlow 2005, s.48-49.

¹³ "Macar Papaz Julian'ın Seyahati ile ilgili Metinler", s.62-63, 81; A.T. Özcan, "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu", s.98.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

tasvirleri gibi son derece önemli bilgiler bulunur. Diğer taraftan, eserde bilhassa Moğolların Split kuşatması ile ilgili kayıtları önemlidir. Zira, eserin yazarı Toma, Moğollar kenti kuşattığında kentte kilisesinin başında bulunuyordu ve bu eseri ile bize sadece kuşatma sırasında yaşadıklarını değil aynı zamanda Moğol kuşatması altında kalan bir kişinin psikolojisini de son derece iyi bir şekilde sunar¹⁴.

Moğol saldırıları sırasındaki tanıklıklara dayanılarak kaleme alınan bir diğer eser ise Torre Maggioreli Roger tarafından kaleme alınmış *Carmen Miserabile super Destructione Regni Hungariae per Tartaros* (Macar Krallığı'nın Tatarlar Tarafından Yok Edilmesi Üzerine Ağıt) başlıklı bir metindir. Daha sonraki dönemlerde Split Kilisesi'nde de görev alacak olan Roger'in bu eseri, Moğolların bilhassa Macaristan'daki faaliyetleri ile ilgili zengin materyal sunar ve ayrıca Moğollarla ilgili canlı tasvirlerle sahiptir. Bunun nedeni, Roger'in Moğollara esir düşmüş olması ve bir süre bu hayatının sürmesinden ileri gelmektedir. Roger'in eseri İtalyancadan Almancaya ve Rusçaya kadar değişik dillere tercüme edilmiştir. Ancak bunlar arasında en kolay ulaşılabilir ve takip edilebilir olanı J.M. Bak and M. Rady tarafından 2010'da neşredilen Latince orijinal metin ve İngilizce çevirisi olarak hazırlanmış olan neşirdir. Eser 2020'de *Moğollar Avrupa'da* başlıklı çalışma içerisinde notlandırılarak tercüme edilmiştir¹⁵. Yine Moğolların

¹⁴ Eserin en iyi versiyonu, Latince nüsha ile İngilizce çevirisinin eş zamanlı olarak sunulduğu şu çalışmadır: Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum / History of the Bishops of Solona and Split*, ed. and trans. D. Karbic et al, Central European University, Budapest 2006. Eserin bir de 1997'de neşredilmiş Rusça tercümesi de vardır ki noktaları ile ve çevirisi ile mühimdir: Toma Splitskiy, *İstoriya Arhiepiskopov Saloni i Splita*, Vstupitel'naya Stat'ya, Perevod, Kommentariy O.A. Akimovoy, İzdatel'stvo İndrik, Moskva 1997. Bu eserde Moğollar ile ilgili dört başlık A.T. Özcan tarafından notlandırılarak tercüme edilmiştir. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s.89-131. Bu eserde yer alan Moğollarla ilgili bilgiler ayrıca şu çalışmada da mütalaa edilmiştir. Bk. A.T. Özcan, "Splitli Toma'nın Historia Salonitanorum Atque Spalatinorum Pontificum Adlı Eseri ve Moğollara İlişkin Kayıtları Üzerine", *Genel Türk Tarihi Kaynakları*, ed. M. Alpargu vd., Kültür Yayınları, Ordu 2019, s.257-267.

¹⁵ Magistri Rogerii, "Epistola in Miserabile Carmen Super Destructione Rengi Hungarie per Tartaros Facta", *Anonymus and Master Roger*, translated and edited by J.M. Bak and M. Rady, Central European Press, Budapest-New York 2010, s.133-227. Rusça tercümesi: Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva Tatarami*, Perevod s Latinskogo Yazka, Vstupitel'naya Stat'ya i Kommentarii A.S. Dosaeva, İzdatel'stvo Dimitriy Bulanin, Sanktpetersburg 2012. Türkçe tercümesi: "Torre Maggioreli Üstat

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

Avrupa'daki faaliyetleri ile ilgili çeşitli bilgileri içeren ve bu arada *Additamentum* (Ek) kısmında bu zaman zarfında kaleme alınmış bazı mektupları içeren *Chronica Maiora* (Büyük Yıllık) da önemlidir. Parisli Matthew tarafından kaleme alınmış bu eserde Moğollarla ilgili kısımlar yukarıda da ifade edildiği üzere Altay Tayfun Özcan tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir¹⁶. Moğolların bu faaliyetleri sırasında, saldırıların bir anda Fransa'ya ulaşabileceği korkusu ile Chateaurouxlu Eudes tarafından 1241'de kaleme alınmış *Sermon in consilio pro negotio Tartarorum* (Tatarların Yarattığı Rahatsızlık Karşısında İzlenecek Yol Hakkında bir Vaaz) başlıklı bir ilahi de önemlidir¹⁷. İşgalden çok sonraki yıllarda kaleme alınan ilahi ve şiir gibi çalışmalarda da Moğollardan bahsedilir ki bunlar da Moğol korkusunun nerelere kadar yayıldığını göstermesi açısından önemlidir. Mesela Joan Soarez Coelho'nun XIII. yüzyılın ortalarında Portekiz'de yazdığı bir şarkı kendi dilinde olsa da bunlara ilginç bir örnektir¹⁸. Yine muahhar olmakla birlikte yazarı belli olmayan *Chronicon Pictum* veya *Chronicon Budense*¹⁹, Dlugosz'un *Historiae Polonicae* adlı eseri²⁰ ve Livonyalı Heinric'in kroniği²¹ içerisinde de Moğol saldırısı işlenmiştir. Bunların da yine ele alınması yararlı olacaktır.

Moğolların Avrupa'dan 1242'de çekilmelerini, Avrupa'da umumî bir rahatlama takip etti. Yukarıda çeşitli koleksiyonlar içerisinde bulunduğu bahsedilen, Avrupa'nın bir yerinden diğerine gönderilen çok sayıda mektup işte bu ortam içerisinde

Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s.135-218.

¹⁶ A.T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s.23-77.

¹⁷ Bk. A. Charansonnet, *L'université, L'Eglise et l'Etat dans les sermons du cardinal Eudes de Châteauroux (1190 ?-1273)*, These Docteur de l'Université de Lyon 2, 2001, s.73-76. Metin, ve bunun içerisinde yer aldığı koleksiyon ile el yazmaları için ayrıca bk. A. Power, *Roger Bacon and the Defence of Christendom*, Cambridge University Press 2013, s.44; A. Charansonnet, "Du Berry en Curie: La carrière du cardinal Eudes de Châteautoux (1190 ?-1273) et son refret dans sa prédication", *Revue d'histoire de l'Eglise de France*, Vol. 86/ 2000, s.33/ 81. dn.

¹⁸ B. Lü, "The Mongol in the Text", *Under the Influence Questioning the Comparative in Medieval Castile*, ed. C. Robinson and L. Rouhi, Brill Publishing, Leiden-Boston 2005, s.295.

¹⁹ *Chronicon Budense*, Textum recognovit, Notis Illustravit, Lemmata ac Indices Adiect et Praefatus est Iosephus Podhradczky, Budae 1838.

²⁰ Joannis Dlugossi, *Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae*, Tomus II, Cracoviae 1873.

²¹ "Heinrici Chronicon Lyconiae", *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptorum, Tomus XXIII, Leipzig 1925, s.231-332.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

kaleme alınmışlardır. Bu mektupların büyük bir kısmında Moğolların yeniden Avrupa hudutlarında ortaya çıkıp çıkmayacaklarına ilişkin ortak bir endişe hâkimdir. Bu endişenin Avrupa'nın tamamında etkin olmasına karşın Papalıkta çok farklı bir gayreti de ortaya çıkardığı görülmektedir. Papalık hızla Moğollarla ilgili gerçekçi bilgileri toplamaya başlamıştı. Bu konuda Papalık makamını ilk bilgilendiren kişi Aquileia Piskoposu Bertold'du. Buna daha başkaları da eklendi²². Ancak neticede Papalık bir süre sonra Moğolları beklemek yerine Moğollara bir elçilik heyeti göndererek niyetlerini öğrenmeye karar verdi. Bu konuda iki heyetin belirlendiği görülmektedir. Bunlardan ilki Deşt-i Kıpçak üzerinden Moğolistan'a gönderilen Plano Carpinili Johannes'in başında bulunduğu heyet, diğeri ise İran üzerinden Moğolistan'a gitmekle görevlendirilmiş Lombardialı Ascelin ile aralarında Saint Quentinli Simon'un da bulunduğu maiyetinden oluşuyordu. Yukarıda da ifade edildiği üzere her ikisi de bugün Türk okuru tarafından okunabilmektedir. Ancak bunlardan sadece ikinci heyetin seyahati doğrudan Latince orijinalinden çevrilmiştir. Bunların yanında iki kişiden daha bahsetmemiz gerekir. Bunlardan ilki Polonyalı Benedikt'tir. Plano Carpinili Johannes'in heyetinde bulunan bu din adamı memleketine döndükten sonra bir rapor kaleme almıştır. Buradaki bilgiler genel mahiyette olsa da Moğolların Büyük Hanı Güyük'ün Papa IV. Innocentius'a gönderdiği mektup ve daha başka hususları ile önemlidir²³. Bu arada Plano Carpinili Johannes ile birlikte Moğolistan'a gidip gitmediği belli olmasa da önemli bir kaynak sahibi olan C. de Bridia'yı da zikretmek gerekir²⁴.

Moğollara gönderilen bu ilk elçilik heyetleri ile Avrupa, Moğolların halen daha Avrupa'ya yeniden gelmek fikrinden

²² I. de Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, Faber and Faber Limited Publishing, London 1971, s.86.

²³ Metnin İngilizceye yapılmış tercümesi için bk. "The Narrative of Brother Benedict the Pole", *The Mongol Mission*, translated by a nun of Stanbrook Abbey, edited and with Introduction C. Dowson, Sheed and Ward Publishers, New York 1955, s.79-84. Ergin Ayan da bu rapor ile ilgili "Fransiskan Rahiplerinin Moğollara Elçilik Seyahati, Polonyalı Benedict'in Şifahi Raporu" başlıklı bir makale kaleme almıştır. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan bu makaleyi inceleme fırsatım olmadı.

²⁴ "Hystoria tartarorum Fratri C. de Bridia", *Hristianskiy Mir i Velikaya Mongol'skaya İmperiya, Materiali Frantsiskanskoy Missi 1245 goda*, Kričeskiy Tekst, Perevod s Latni S.V. Aksanova i A.G. Yurčenko, İzdatel'skaya Gruppya Evraziya, Sanktpeterburg 2002, s.77-126. Bu kaynağın Türkçe çevirisi Ahmet Deniz Altunbaş tarafından neşredilecektir.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

vazgeçmediklerini öğrendiyse de en azından bunun yakın bir gelecekte vuku bulmayacağını da anlamış oluyordu. Ancak birkaç yıl sonra gündem tamamen değişti. Zira Güyük'ün Büyük Hanlığı zamanında İran ve çevresindeki Moğol mülkünün idarecisi olarak tayin edilen Elçigiday'ın Fransa Kralı IX. Louis'ye gönderdiği mektupları²⁵, Moğolların Ortadoğu'da Avrupalılarla müttefik olabilecekleri bir geleceği vaat ediyordu. IX. Louis önce, daha önce Moğollara gönderilmiş, ancak seyahatini başarı ile tamamlayamayıp memleketine geri dönen Longjumeau'lu Andrew'i, ardından da -eserinden yukarıda bahsedilen- Rubruklu Willem'i Moğollara göndererek Memlûk Sultanlığı ile mücadelesinde bir destek elde etmeye çalıştı. Buna mukabil her iki temasında da bir netice elde edemedi. Fakat bu dönemdeki ilişkiler, artık bizim önümüze Plano Carpinili Johannes zamanında kurulmuş temaslardan farklı bir ilişki tarzını ortaya koymaktadır. Avrupalılar için Moğollar artık eskisi gibi "canavarvari" bir şekilde görülen bir halk değil, aksine, bir müttefik olarak ortaya çıkıyordu. Bazı eserlerde bu bakış dostluk seviyesine de yükselmiştir. Bu dostluğun en önemli alanı, diplomatik dilde kendisini gösteren değişimdir. Daha önce Avrupa'ya işgalci olarak gelen Moğollar şimdi bir müttefik aday olarak beliriyorlardı.

Moğollarla Avrupalılar arasındaki ilk resmî yazışma Julian'ın raporunda aktarılan, Ögedey Kağan'ın Macar Kralı IV. Bela'ya gönderdiği ultimatom mektubudur²⁶. Bunu, Güyük Han'ın katından Plano Carpinili Johannes'e teslim edilen bir diğer Latince mektup²⁷ ile yine Güyük'ün Büyük Hanlığı zamanında İran ve çevresindeki Moğol mülkünün idarecisi olarak tayin edilen Elçigiday'ın -yukarıda bahsedilen- 1248'de

²⁵ Elçigiday'ın mektubu ile ilgili olarak bk. D. Aigle, "The Letters of Eljigidei, Hülegü and Abaqa: Mongol Overtures or Christian Ventriloquism?", *Inner Asia*, Vol. 7, 2005, ss.143-162.

²⁶ A.T. Özcan, "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu", s.98.

²⁷ Johannes'in yol arkadaşı Benedict'in seyahat ile ilgili kısa raporu içerisindeki Latince çevirisi ile Adamlı Selebene'nin eseri içerisindeki bir alıntı sayesinde günümüze erişen bu mektup, Moğolca olarak hazırlanan mektubun önce Farsçaya ve ardından Latinceye çevirisi olarak değerlendirilmişse de, P. Pelliot'nun bu mektubun Farsça orijinal nüshasını Vatikan arşivlerinde bulması ile her şey bir anda değişti. Zira bu mektup ile Latince çeviri arasında yapılan karşılaştırmalı incelemeler, Latince çevirinin, muhtemelen alınan ek yardımlardan ötürü, Moğolca orijinale daha yakın olduğunu ortaya koymuştur. Bk. I. de Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, s.102-103.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

Fransa Kralı IX. Louis'ye gönderdiği mektup takip etti²⁸. Ancak bu dönemdeki en önemli yazışmanın sahibi, Hülegü'ydü. Önemli komutanlarından Ketboga'nın 1260'da Ayn Calut'da Memluk Sultanlığı ile giriştiği muharebede ağır bir yenilgi alması üzerine Fransa Kralı IX. Louis'ye Memluk Sultanlığına karşı ittifak teklif eden Hülegü'nün Latince mektubu²⁹ Moğol-Avrupa ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Zira bundan sonra İran'daki Moğollarla Avrupa arasındaki ilişkiler her daim bir müttefiklik kurma çabası ilişkisi çerçevesinde gelişecektir. Burada bu ilişkileri teker teker saymaya lüzum yoktur. Ancak bunlar arasında bilhassa Argun zamanındaki temaslar son derece ilgi çekicidir. Gerek Argun'un gönderdiği mektuplar ve gerekse Avrupa'dan kendisine gelen mektuplar J.B. Chabot tarafından neşredilmiştir³⁰. Gazan zamanındaki bazı yazışmalar da yine çeşitli incelemelere konu olmuştur. Bunlardan birisi de F.W. Cleaves ile Mostaert'in incelemesidir³¹. Diğer taraftan bu Latince mektupların bir diğer yönü ise Büyük Hanlık ile ilgiliydi.

Kurulan bu resmi ilişkiler yanında, temaslar sırasında boy gösteren çeşitli kişilerin eserleri de önemlidir. Bunlardan birisi İngiltere Kralı I. Edward'ın İlhan Keyhatu'ya gönderdiği Langleyli Geoffrey'in seyahatnamesidir³². Henüz tam bir çevirisinin hiçbir dilde bulunmadığı bu eser yanında bir de Korykuslu Hayton'un *Flos Historiarum Terre Orientis* (Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı) başlıklı bir eseri de yine söz konusu ilişkiler ağı çerçevesinde kaleme alınmıştır. Ancak doğrudan bir seyahati konu almaktan çok eser, Papa Clementis'e sunulmuş Moğollarla ittifak hâlinde gerçekleştirilmesi planlanan bir sefer tasarısı olarak kaleme alınmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu eser Türkçeye doğrudan Latince'den çevrilmiştir. Buna benzer daha başka raporlar ve eserler de

²⁸ Elçigiday'ın mektupları ile ilgili olarak bk. D. Aigle, "The Letters of Elçigidei, Hülegü and Abaqa: Mongol Overtures or Christian Ventriloquism?", *Inner Asia*, Vol.7, 2005, ss.143-162.

²⁹ P. Meyvaert, "An Unknown Letter of Hulagu Ilkhan of Persia to King Louis IX of France", *Vjator*, 11, 1980, s.245-259.

³⁰ J.B. Chabot, "Notes sur les relations du roi Argoun avec l'Occident", *Dans Revue de l'Orient Latin*, II/ 1894, s.566-638

³¹ A. Mostaert, F.W. Cleaves, "Trois Documents Mongols des Archives Secretes Vaticanes", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol.15/3-4, 1952, s.470, 471

³² Orijinal Latince nüshası şurada edit edilerek neşredilmiştir. Eser şu çalışmada neşredilmiştir. C. Desimoni, "I conti dell'ambasciata al Chan di Persia nel MCXCH", *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, Vol. XIII, 1884, s.539-643. Söz konusu eser ile ilgili olarak ayrıca bk. J. Paviot, "England and the Mongols", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 10/ 3, 2000, s.315.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

vardır. Bu bağlamda dikkat çekici eserlerden birisi Ađaeli William'ın *Tractatus de quomodo Sarraceni sunt expugnandi* (Müslümanlar Nasıl Yenilirler Üzerine İnceleme) adlı eseridir³³. Buna benzer bir diğer eser de *Directorum ad Passagium Faciendum* (Deniz Ötesine Sefer Düzenlemek İçin Nizamname) adlı eserdir³⁴. Asla unutulmadan geçilmemesi gereken bir diğer kaynak eser de Marino Sanudo'nun *Liber Secretorum* (Gizemlerin Kitabı) adlı eseridir. Hayton ve diğerlerinin eserlerinde olduğu gibi burada da yazar Memlük Sultanlığına karşı düzenlenecek seferde Moğollara değinir. Buradaki bilgilerin bazılarında Hayton'un eserinin ciddi bir tesiri vardır. Ancak yine de bu konudaki literatürün en önemli eserlerindedir³⁵. Moğollarla ilgili Latince yazının bir diğer unsuru ise doğuda bir din adamı olarak varlık gösteren ve misyonerlik çalışmaları ile öne çıkan kimselerin kaleme aldıkları eserler ve mektuplar gibi şahsi evraklardır.

1280'li yıllardan itibaren Moğol dünyasının farklı noktalarında Katolik din adamlarının ortaya çıkmaları doğrudan doğruya Moğolların din adamlarına sağladıkları rahat yaşam koşulları ile ilgiliydi. Katolik din adamlarının bilhassa Çin'deki etkinlikleri son derece dikkat çekicidir. Dahası, bunlardan günümüze ulaşan bazı kaynaklar da vardır. Monte Corvinolu Johannes'in üç mektubu³⁶ ile Kastilyalı Peregrine ile Perusialı

³³ Bu eserin Latince-İngilizce iki dilli çok iyi bir neşri ve çevirisi yapılmıştır. Bk. William of Adam, *How to Defeat the Saracens*, Text and Translation with Notes, Giles Constable, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington DC 2012.

³⁴ C.R. Beazley, "Directorium ad Faciendum Passagium Transmarinum", *The American Historical Review*, Vol. 12/4, 1907, s.810-857.

³⁵ Marino Sanudo Torsello, *The Book of the Secrets of the Faithful of the Cross*, translated by P. Lock, Ashgate Publishing, Farnham 2011. Bu kaynak ile ilgili son bir çalışma ülkemizde Serdar avuşdere tarafından yapılmıştır. Burada yazar daha çok Batı Anadolu'daki Türkmenlerle Latinler arasındaki ilişkiler üzerine eğilir. Bk. S. avuşdere, *Marino Sanudo Torsello'nun Gözünden XIV. Yüzyılın Birinci Yarısında Ege'de Egemenli Mücadelesi 1291-1353, Latinler, Denizci Türkmen Beylikleri ve Haçlılar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014.

³⁶ "Epistolae Fr. Iohannis de Monte Corvino", *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.341-355. Mektupların İngilizce çevirisi için bk. *Cathay and the Way Thither being a Collection of Medieval Notices of China*, Vol. III, translated and edited by H. Yule, Printed for the Hakluyt Society, London 1914, s.45-70; C. Dowson, *Mongol Mission*, Sheed and Ward Publ., New York 1955, s.224-231. Söz konusu mektuplar için bk. I. Gillman and H.J. Klimkeit, *Christians in Asia before 1500*, Routledge Press, London and New York 1999, s.300-301.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

Andreas'ın birer mektubu³⁷ yanında Pordenoneli Odoric³⁸, Corali Johannes³⁹ ve Marignollili Johannes'in⁴⁰ de seyahatnameleri vardır. Diğer taraftan Katolik din adamları sadece Çin'de değil, Moğol egemenliğindeki daha farklı bölgelerde de faaliyet gösteriyorlardı. Mesela Severacı Jordanus 1320'lerin sonlarında Hindistan ve doğusundaki bölgelere ulaşarak buralarda dolaşmış ve dinini tebliğ etmiştir. Başından geçenleri de *Mirabilia* (Harika Şeyler) adlı bir eserde bir araya getirmiştir⁴¹. Onun ayrıca iki mektubu da yine günümüze erişmiştir⁴². Vittoriali Pascal ise Deşti Kıpçak ve İtil boylarında bulunup sonrasında Almalık taraflarında faaliyet göstermiştir. Onun başından geçenleri ise bir mektubu sayesinde biliyoruz⁴³. 1200'lerin sonlarında

³⁷ “Epistola Fr. Peregrini Episcopi Zaytunensis”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.365-368; “Epistola”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.373-377. Söz konusu mektuplar için bk. *Cathay and the Way Thither*, III, s.71-75; C. Dowson, *Mongol Mission*, 232-237. Ayrıca bk. I. Gillman and H.J. Klimkeit, *Christians in Asia before 1500*, s.303.

³⁸ Odoric'in eseri Avrupa'da çok okunan eserlerden birisi olmasından ötürü günümüze İtalya'dan İngiltere'ye ve Polonya'ya kadar yayılmış neredeyse yüz kopyası gelmiştir. Bu yazmalar arasında ciddi bir edisyon H. Yule tarafından yapılmıştır. Bk. *Cathay and the Way Thither being a Collection of Medieval Notices of China*, Vol. II, translated and edited by H. Yule, Printed for the Hakluyt Society, London 1913, s.279-336. Eserin İngilizce tercümesi de aynı eser içerisinde yer almaktadır. Bk. *Cathay and the Way Thither*, s.97-277.

³⁹ Eserin orijinal Latince nüshası kayıptır ve sadece Eski Fransızcaya Ypresli Johannes tarafından yapılmış tercümesi ile bilinmektedir. Eserinin İngilizce tercümesi için bk. *Cathay and the Way Thither*, III, s.89-103.

⁴⁰ *Monumenta Historica Boemiae Nusquam Antenac Edita*, Tomus II, Pragae 1768, s.79-282 (seyahat şu sayfalar arasında: s.84-112); “Relatio Fr. Iohannis de Marignolli”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.524-560. Eserin İngilizce tercümesi için bk. *Cathay and the Way Thither*, III, s.210-269.

⁴¹ Eserin Latince metni için bk. Jordan ou Jourdain Catalani, “Description des Merveilles d'une Patrie de l'Asie”, *Recueil de Voyages et de Memoires*, Tome Quatrieme, Paris 1839, s.37-64. Eserin İngilizce tercümesi için bk. *Mirabilia Descripta, the Wonders of the East by Friar Jordanus*, translated with the addition of a commentary by H. Yule, London 1864.

⁴² *Cathay and the Way Thither*, III, s.75-80.

⁴³ Luca Waddingo Hiberno, *Annales Minorum seu Trium Ordinum A.S. Francisco Institutorum*, Tomus Septimus, Romae 1733, s.256-257; “Fr. Paschalis de Victoria Epistola”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.501-506. Ayrıca bk. *Cathay and the Way Thither*, III, s.81-88.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

Ortadoğu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan ve Bağdat'daki Katolik kilisesinin başında bulunan Monte Crucisli Riccoldo'nun *Liber Peregrinationis* (Hacıların kitabı) bu konuda en ilgi çekenlerden birisidir. Ortadoğu'daki çeşitli yerler hakkında verdiği bilgilerin yanında eserinde Bağdat'ın ele geçirilmesinden Moğolların dini anlayışları ve kültürüne varıncaya dek Moğollarla ilgili son derece önemli bilgiler içermektedir. Bu eser Ahmet Deniz Altunbaş tarafından 2018'de Latince'den Türkçeye tercüme edilmiştir⁴⁴. Yine aynı şekilde Ortadoğu'da bir misyoner olarak bulunmuş Ramon Llull'un eserleri de önemlidir. Çalışmalarından bazılarını anadili Katalanca olarak kaleme almışsa da *Quomodo Terra Sancta Recuperari Potest* (Kutsal Topraklar Nasıl Yeniden Ele Geçirilebilir) başlıklı incelemesi ile *Liber de Fine* (İnanç üzerine Kitap) ve *Liber super Psalmum* (İlahi üzerine kitap) da önemlidir⁴⁵.

Moğollar hakkında Latince kaynaklar XIII yüzyılın ikinci yarısını fevkalade bir şekilde geçirdikten sonra XIV. yüzyılın ikinci çeyreği ile birlikte gerilemeye başladı. Her ne kadar Christoph Columbus'un Çin'e ulaşmak üzere yolculuğuna giriştiği sırada hala Moğollar ve onların egemenliğindeki topraklar gündemdeki yerini koruyorsa da⁴⁶ artık Columbus bile bir ölçüde hayalleri romantik seviyede kalmış bir Floransalıydı. Bu durumun ortaya çıkması, elbette Moğol egemenliği altındaki topraklardaki sükûnetin bozulması kadar Moğol egemenliğinin çözülme evresine girmesi ile yakından ilişkiliydi. Bununla birlikte XVI. yüzyıl ile birlikte Moğollarla ilgili Latince kaynakların sayısında yine bir artış kendisini göstermeye başladı. Elbette bu eserler, misyonerlerin veya Moğollara gönderilen elçilerin kaleminden çıkmıyor, daha çok Moğollarla ilişkili bazı konularla alakalı insanlar tarafından yazılıyorlardı. Ancak yine de bir şekilde elde son derece önemli eserler bulunmaktadır. Mesela Sigismund von Herberstein'in eserinde bilhassa Kazan Hanlığı ile ilgili son derece önemli bilgiler vardır⁴⁷. Yine bu meyanda çok

⁴⁴ *Peregrinatores Medii Aevi Quatuor*, ed. J.C.M. Laurent, Leipzig 1864, s.105-141. Eserin Türkçe çevirisi: Ricoldus de Monte Crucis, *Doğu Seyahatnamesi*, Latince aslından Çeviren A.D. Altunbaş, Kronik kitap, İstanbul 2018.

⁴⁵ Ramon Llull'un çalışmaları ve Moğollarla ilgili bilgileri ile ilgili olarak bk. B. Liu, "The Mongol in the Text", s.310-319.

⁴⁶ Columbus'un seyahatının Moğollarla ilişkisi hakkında bk. A. Hamdani, "Ottoman Response to the Discovery of America and the New Route to India", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 101/ 3, 1981, s.39-48.

⁴⁷ *Rerum Moscoviticarum Commentarii Sigismundi Liberi Baronis in Herberstein*, Basileae 1571

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

meşhur eserlerden birisi de Miechowlu Mathias'ın *Tractatus de Duabus Sarmatiis Asiana et Europiana et de contentis in eis* (İki Sarmatya Asya ve Avrupa ve Onun İçerdikleri Üzerine İnceleme)⁴⁸ ile Litvanyalı Mihail'in *De Moribus Tartarorum Litvanorum et Moscorum*'u (Tatarların, Litvanyalıların ve Moskovalıların Gelenekleri Üzerine)⁴⁹, Jan Lasicki'nin *De Russorum Moscovitarum et Tartarorum Religione* (Rusların, Moskovalıların ve Tatarların Dinleri Üzerine)⁵⁰, Joachim Pastorius'un *Bellum Scythico-Cosacicum seu de Coniuratione Tartarorum Cosacorum et plebis Russicae contra Regnum Poloniae* (İskit-Kosak Savaşı yahut Tatarların Kosakların ve Rus halk tabakasının Polonya Krallığı'na karşı Tezgâhı)⁵¹ gibi eserleri bunlardandır. Yine XVI. yüzyılda kaleme alınmış, Paulo Oderborn'un *Ioannis Basilidis Magni Moscoviae Ducis Vita* adlı eseri⁵² gibi veya Antonii Possevini'nin *Missio Moscovitica* adlı eseri⁵³ gibi kaynaklarda, Kazan Hanlığı ve çevresindeki Moğol unsuru ile ilgili bilgiler de ayrıca tetkik edilmelidir. Diğer taraftan benzer eserler kendisini Çin sınırlarında da gösterir ki burada bir Cizvit din adamı olarak uzun yıllar bulunmuş Martino Martinio'nun kaleme aldığı iki eser önemlidir. Bunlardan ilki *De Bello Tartarico Historia*, diğeri de *Regni Siniensis a Tartaris devastati Enarratio* başlığı ile 1654 ve 1661'de neşredilmişlerdir⁵⁴.

Netice olarak Latince kaynaklar bugün Moğollar üzerine incelemelerde bulunan Türk ve Moğol tarihçiler için ciddi bir şekilde ele alınması gereken bir kaynak gurubu olarak kendisini gösterir. Bugün bunların bazılarının İngilizce veya Almanca çevirilerine ulaşıyor olmak, bunları orijinal dillerinden Türkçeye veya Moğolcaya çevirmek zorunluluğunu ortadan kaldırmaz. Avrupa'da bile Plano Carpinili Johannes'in birkaç çevirisinin bulunduğu bir bilimsel ortamın varlığı akla getirilecek olunursa, işin önemi daha iyi bir şekilde anlaşılabilir. Ancak altını özenle

⁴⁸ *Tractatus de Duabus Sarmatiis Asiana et Europiana et de Contentis in Eis*, 1518.

⁴⁹ Michalonis Litvani, *De Moribus Tartarorum Litvanorum et Moschorum*, Basiliae 1615.

⁵⁰ Jan Lesicki, *De Russorum Moscovitarum et Tartarorum Religione, Sacrificiis, Nuoriarum, Funerum*, 1582.

⁵¹ Joachim Pastorius, *Bellum Scythico-Cosacicum seu de Coniuratione Tartarorum Cosacorum et plebis Russicae contra Regnum Poloniae*, Dantisci 1652.

⁵² Paulo Oderborni, *Ioannis Basilidis Magni Moscoviae Ducis Vita*, 1585.

⁵³ Antonii Possevini, *Missio Moscovitica*, Parisiis 1882.

⁵⁴ Martino Martinio, *De Bello Tartarico Historia*, Antverpiae 1654; Martino Martini, *Regni Siniensis a Tartaris devastati Enarratio*, Amstelaedami 1661.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

çizmek isteriz ki bu hassas durumun, kaynakların İngilizce veya Almanca yahut Fransızca çevirilerinin Türkçeye tercümesi ile baltalanmaması son derece önemlidir. Genç meslektaşlarımızın ve meslektaş adaylarımızın Latince öğrenerek bu belgelerle ilgili yayınlar yapmaları önemlidir. Eğer bu konuda bir literatür yaratabilsek ileride Türk tarihçiliği güvenilir bir çeviri külliyatına sahip olarak bugün batılı bilim adamlarının kavuştuğu özgürlüğe kavuşabilirler.

Kaynakça

Aigle, D., “The Letters of Eljigidei, Hülegü and Abaqa: Mongol Overtures or Christian Ventriloquism?”, *Inner Asia*, Vol.7, 2005, ss.143-162.

Antonii Possevini, *Missio Moscovitica*, Parisiis 1882.

Cathay and the Way Thither being a Collection of Medieval Notices of China, Vol. II, translated and edited by H. Yule, Printed for the Hakluyt Society, London 1913.

Cathay and the Way Thither being a Collection of Medieval Notices of China, Vol. III, translated and edited by H. Yule, Printed for the Hakluyt Society, London 1914.

Chabot, J.B.; “Notes sur les relations du roi Argoun avec l’Occident”, *Dans Revue de l’Orient Latin*, II/ 1894, s.566-638.

Charansonnet, A., “Du Berry en Curie: La carrière du cardinal Eudes de Châteautoux (1190 ?-1273) et son refret dans sa prédication”, *Revue d’histoire de l’Eglise de France*, Vol. 86/ 2000, s.5-37.

Charansonnet, A., *L’université, L’Eglise et l’Etat dans les sermons du cardinal Eudes de Châteauroux (1190 ?-1273)*, These Docteur de l’Universite de Lyon 2, 2001.

Chronicon Budense, Textum recognovit, Notis Illustravit, Lemmata ac Indices Adiecit et Praefatus est Iosephus Podhradczky, Budae 1838.

Çavuşdere, S., *Marino Sanudo Torsello’nun Gözünden XIV. Yüzyılın Birinci Yarısında Ege’de Egemenli Mücadelesi 1291-1353*, *Latinler, Denizci Türkmen Beylikleri ve Haçlılar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

Desimoni, C., “I conti dell’ambasciata al Chan di Persia nel MCXCII”, *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, Vol.XIII, 1884, s.539-643.

“Epistola Fr. Peregrini Episcopi Zaytunensis”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.365-368.

“Epistola”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.373-377.

“Epistolae Fr. Iohannis de Monte Corvino”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.341-355.

“Fr. Paschalis de Victoria Epistola”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.501-506.

Gillman, I. and Klimkeit, H.J., *Christians in Asia before 1500*, Routledge Press, London and New York 1999.

Hamdani, A., “Ottoman Response to the Discovery of America and the New Route to India”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 101/ 3, 1981, s.39-48.

Hautala, R., “Latin Sources’ Information About the Mongols Related to Their Re-Conquest of Transcaucasia”, *Zolotoordmskoe Obozrenie*, No. 3/ 2015, s.6-21.

“Heinrici Chronicon Lyconiae”, *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptorum, Tomus XXIII, Leipzig 1925, s.231-332.

“Hystoria tartarorum Fratri C. de Bridia”, *Hristianskiy Mir i Velikaya Mongol’skaya Imperiya, Materialy Frantsiskanskoy Missi 1245 goda*, Kritičeskij Tekst, Perevod s Latini S.V. Aksenova i A.G. Yurčenko, İzdatel’skaya Gruppy Evraziya, Sanktpeterburg 2002, s.77-126

Jackson, P., *The Mongols and the West*, Pearson-Longman Press, Harlow 2005.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

- Jan Lesicki, *De Russorum Moscovitarum et Tartarorum Religione, Sacrificiis, Nuoriarum, Funerum*, 1582.
- Joachim Pastorius, *Bellum Scythico-Cosacicum seu de Coniuratione Tartarorum Cosacorum et plebis Russicae contra Regnum Poloniae*, Dantisci 1652
- Joannis Dlugossi, *Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae*, Tomus II, Cracoviae 1873.
- Jordan ou Jourdain Catalani, “Description des Merveilles d’une Patrie de l’Asie”, *Recueil de Voyages et de Memoires*, Tome Quatrieme, Paris 1839, s.37-64.
- Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, Latince den çeviren ve notlandıran A.T. Özcan, Selenge yay., İstanbul 2015.
- Liu, B., “The Mongol in the Text”, *Under the Influence Questioning the Comparative in Medieval Castile*, ed. C. Robinson and L. Rouhi, Brill Publishing, Leiden-Boston 2005, s.291-325.
- Luca Waddingo Hiberno, *Annales Minorum seu Trium Ordinum A.S. Francisco Institutorum*, Tomus Septimus, Romae 1733.
- “Macar Papaz Julian’ın Seyahati ile ilgili Metinler”, *Moğollar Avrupa’da*, Hazırlayan, Çeviren ve Notlandıran A.T. Özcan, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s.51-85.
- Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn’ o Razorenii Vengerskogo Korolevstva Tatarami*, Perevod s Latinskogo Yazıka, Vstupitel’naya Stat’ya i Kommentarii A.S. Dosaeva, İzdatel’stvo Dimitriy Bulanin, Sanktpetersburg 2012.
- Magistri Rogerii, “Epistola in Miserabile Carmen Super Destructione Rengi Hungarie per Tartaros Facta”, *Anonymus and Master Roger*, translated and edited by J.M. Bak and M. Rady, Central European Press, Budapest-New York 2010, s.133-227.
- Marino Sanudo Torsello, *The Book of the Secrets of the Faithful of the Cross*, translated by P. Lock, Ashgate Publishing, Farnham 2011.
- Martino Martini, *Regni Sinensis a Tartaris devastati Enarratio*, Amstelaedami 1661.
- Martino Martinio, *De Bello Tartarico Historia*, Antverpiae 1654.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

- Meyvaert, P., “An Unknown Letter of Hulagu Ilkhan of Persia to King Louis IX of France”, *Viator*, 11, 1980, s.245-259.
- Michalonis Litvani, *De Moribus Tartarorum Litvanorum et Moschorum*, Basiliae 1615.
- Mirabilia Descripta, the Wonders of the East by Friar Jordanus*, translated with the addition of a commentary by H. Yule, London 1864.
- Mirabilia Descripta, the Wonders of the East by Friar Jordanus*, translated with the addition of a commentary by H. Yule, London 1864.
- Mostaert, A., Cleaves, F.W., “Trois Documets Mongols des Archives Secretes Vaticannes”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol.15/3-4, 1952, s. 419-506.
- Özcan, A.T., “Chronica Maiora’da Moğol İmajı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXVII/II, 2012, s.427-458.
- Özcan, A.T., “Chronica Maiora’da Moğollara Dair Kayıtlar”, *Tarih Okulu*, S.XVI, 2013, s.23-77.
- Özcan, A.T., “Macar Papaz Julian’ın 1237 Tarihli Moğol Raporu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXIX/S.48, 2010, s.89-99.
- Özcan, A.T., “Splitli Toma’nın Historia Salonitanorum Atque Spalatinorum Pontificium Adlı Eseri ve Moğollara İlişkin Kayıtları Üzerine”, *Genel Türk Tarihi Kaynakları*, ed. M. Alparğu vd., Kütür Yayınları, Ordu 2019, s.257-267.
- Paullo Oderborni, *Ioannis Basilidis Magni Moscoviae Ducis Vita*, 1585.
- Paviot, J., “England and the Mongols”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 10/ 3, 2000, s.305-318.
- Peregrinatores Medii Aevi Quatutor*, ed. J.C.M. Laurent, Leipzig 1864, s.105-141.
- Plano Carpini’nin Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)*, çev. E. Ayan, Gece Kitaplığı yay., İstanbul 2014.
- Power, A., *Roger Bacon and the Defence of Christendom*, Cambridge University Press 2013.
- Rachewiltz, I. de, *Papal Envoys to the Great Khans*, Faber and Faber Limited Publishing, London 1971.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

“Relatio Fr. Iohannis de Marignolli”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.524-560.

Rerum Moscoviticarum Commentarii Sigismundi Liberi Baronis in Herberstein, Basileae 1571.

Richard, J., “The Relatio de Davide as a Source for Mongol History and the Legend of Prester John”, *Proceedings of the 35th Permanent International Altaistic Conference*, Taipei 1993, s.417-429.

Ricoldus de Monte Crucis, *Doğu Seyahatnamesi*, Latince aslından Çeviren A.D. Altunbaş, Kronik kitap, İstanbul 2018.

Simon de Saint Quentin, *Bir Keşifin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. E. Özbayoğlu, Daktav yay., Antalya 2006.

“Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi”, *Moğollar Avrupa’da*, Hazırlayan, Çeviren ve Notlandıran A.T. Özcan, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s.89-131.

“The Narrative of Brother Benedict the Pole”, *The Mongol Mission*, translated by a nun of Stanbrook Abbey, edited and with an Introduction C. Dowson, Sheed and Ward Publishers, New York 1955, s.79-84.

Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum / History of the Bishops of Solona and Split*, ed. and trans. D. Karbic et al, Central European University, Budapest 2006.

Toma Splitskiy, *İstoriya Arhiepiskopov Saloni i Splita*, Vstupitel’naya Stat’ya, Perevod, Kommentariy O.A. Akimovoy, İzdatel’svo İndrik, Moskva 1997.

“Torre Maggioreli Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt”, *Moğollar Avrupa’da*, Hazırlayan, Çeviren ve Notlandıran A.T. Özcan, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s.135-218.

Tractatus de Duabus Sarmatiis Asiana et Europiana et de Contentis in Eis, 1518.

Wilhelm von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, çev. E. Ayan, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.

Moğol Tarihinin Temel Latince Kaynakları Üzerine

William of Adam, *How to Defeat the Saracens*, Text and Translation with Notes, Giles Constable, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington DC 2012.